

Marko Kovačević¹
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Nikola Vujinović²
Univerzitet u Beogradu
Fakultet političkih nauka

Socijalni konstruktivizam i međunarodni odnosi

Aleksandar Vent, *Društvena
teorija međunarodne politike*,
Univerzitet u Beogradu
– Fakultet političkih nauka,
Beograd, 2014.

Međunarodni odnosi su relativno mlada naučna disciplina u mnoštvu disciplina koje se bave društvenim pojavama. Nastala krajem Drugog svetskog rata kada su posledice velikih ratova konačno iznudile pojavu discipline koja bi se bavila pitanjima rata i mira kroz

naučne paradigme. Teorijsko bogatstvo međunarodnih odnosa možemo da podelimo na tradicionalne i alternativne teorije kojima se objašnjavaju kompleksni problemi svetske politike. Tradicionalne teorije su realizam i liberalizam, koje su u prvim decenijama razvoja discipline pokušavale da daju odgovore kroz dihotomiju opstanak – saradnja. Alternativne teorije stupaju na scenu osamdesetih godina prošlog veku, i u njihovom mnoštvu izdvojili su se poststrukturalizam, feminizam i socijalni konstruktivizam kao, rekli bismo, dominantna među tim teorijama. Knjiga koja je pred nama predstavlja temeljno delo najvećeg autora socijalnog konstruktivizma. Reč je o kapitalnom delu koje je Udruženje za međunarodne studije proglasilo za najbolju knjigu u poslednjoj deceniji 20. veka, čime je konstruktivizam u nauci o međunarodnim odnosima uvršten među značajne teorijske pristupe.

Petnaest godina nakon objavljivanja originalnog izdanja na engleskom jeziku, Fakultet političkih nauka podržao je prevod *Društvene teorije međunarodne politike* na srpski jezik. U poslednje vreme akademska zajednica u Srbiji i okolnim zemljama hvata se u koštac sa raspravama glavnog toka nauke o međunarodnim odnosima, čiji je socijalni konstruktivizam danas sastavni deo. S tim u vidu, pre-

¹ Email: marko.kovacevic@fpn.bg.ac.rs

² Email: nikola.vujinovic@fpn.bg.ac.rs

vod ovog kanonskog dela o strukturi i kulturama anarhije u međunarodnim odnosima treba da doprinese razvoju senzibiliteta za međunarodnu teoriju među istraživačima i studentima.

U nameri da podstakne raspravu između pripadnika različitih struja u međunarodnim odnosima, Aleksandar Vent sistematizuje središnje zahteve konstruktivističkog pristupa (sa njegovim strukturalizmom i idealizmom) suprotstavljajući ga individualizmu i materijalizmu, koji su svojstveni realističkim i liberalističkim pristupima. Knjiga je organizovana u dva dela: prvi koji sadrži četiri poglavlja, i drugi deo sa tri.

U prvom poglavlju, „Četiri sociologije međunarodne politike“, Vent ističe da su dva osnovna načela konstruktivizma: idealistički i strukturalistički pristup društvenom životu, pri čemu on svoje teoretisanje o međunarodnom sistemu naziva „umerenim konstruktivizmom“ koji se oslanja na Gidensovu teoriju strukturalizacije i sociologiju simboličkog interakcionizma. Takvo konstruktivističko mišljenje o međunarodnoj politici gradi suprotstavljajući ga strukturalnom realizmu Keneta Volca – pri čemu kritički posmatra državocentričnost i teoriju sistema. On daje prvenstvo pitanjima drugog reda (epistemologija, ontologija i metod) u odnosu na sadržinska pitanja prvog reda, što ističe na više mesta u knjizi. Zato što smatra da konstruktivizam nije teorija o međunarodnoj politici, kao cilj ističe potrebu da se izgradi teorijski okvir za društveno teoretisanje o tom predmetu – što *Društvena teorija* i jeste. Razmatrajući odnos izme-

đu materijalizma i idealizma, te individualizma i holizma, autor skicira koordinantni sistem u koji je moguće smestiti postojeće međunarodne teorije. On konstruktivistički pristup smešta među holističke i idealističke, naspram npr. klasičnog realizma koji je racionalistički, individualistički i materijalistički po svojim osobinama. To mu omogućava da pređe na raspravu o pitanjima drugog reda između postpozitivista i pozitivista – pri čemu se opredeljuje za idealističku ontologiju, ali ostaje privržen pozitivističkoj epistemologiji, što ga svrstava u sredinu Treće velike rasprave.

Drugo poglavlje, „Naučni realizam i društvene vrste“, bavi se epistemologijom. Vent je, donekle neočekivano, pobornik naučnog realizma naspram postpozitivističkog relativizma. On ističe da se struktura međunarodnog sistema „ne može videti“. Izlažući različite kritike upućene od postmodernista prema naučnom realizmu, Vent se bavi time kako taj pravac „kači stvarnost“, i podvlači da „idealizam društvenih vrsta ne narušava razlikovanje između subjekta i objekta“. Na kraju se okreće raspravi o odnosu između objašnjenja i razumevanja, i povezuje socijalni konstruktivizam sa konstitutivnim pitanjima (naspram kauzalnih pitanja koja su svojstvena realističkim teorijama). Rasprava o prirodnim i društvenim vrstama i znanje koje nam pružaju teorije seže u srž epistemologije. Društvene vrste su za Venta pojave „uglavnom konstituisane ljudskim idejama“. Veliki doprinos u drugom poglavlju predstavlja rasprava o kauzalnom i konstitutivnom

teoretisanju. Konstitutivna pitanja su za Venta ona koja odgovaraju kako je nešto moguće, naspram kauzalnih „kako i šta“. Ono što daje prednost konstitutivnim pitanjima jeste to što ona u sebi već sadrže prethodni zahtev za objašnjenjem, čime se „doprinosi stvaranju bolje i zaokruženije društvene nauke“, a ideje i društvene strukture imaju konstitutivne učinke. Na kraju ovog poglavlja, autor ističe da „treba ohrabriti naučnike da postavljaju nova pitanja“, čime se pravi veza sa postmodernistima.

Treće poglavlje, pod naslovom „Ideje od početka do kraja: o konstituisanju moći i interesa“, tiče se rasprave između idealista i materijalista. Vent kritikuje ta realistička shvatanja koja smatraju da svoja objašnjenja postižu pozivajući se na moć i interes, i to čine oslanjajući se na *raspored ideja* unutar sistema. U osnovi, Vent se u ovom poglavlju odvađa od Volca i izvodi zaključak da se raspodela moći zasniva na raspodeli interesa, pri čemu su interesi konstituisani pomoću ideja koje su važnije od materijalnih snaga. U ovom poglavlju autor mahom iznosi argumente protiv materijalnog pristupa strukturi, i podvlači ulogu holizma (strukturalizma) – prema kojem se učinci strukture ne mogu svesti na delatnike i njihovu interakciju.

U četvrtom poglavlju, „Struktura, delovanje i kultura“, Vent odgovara na pitanje „šta znači da to postoji ideaciona struktura u sistemu“, i „kakvi su njihovi učinci“. Svaka struktura se sastoji od materijalnih uslova, interesa i ideja, i ti elementi imaju različite uloge u objašnjenju. Autor razlikuje

makro i mikro strukturu (kao otklon prema neorealizmu), pri čemu se konstruktivisti interesuju za učinke makrostrukture na identitet i interese naspram redukcionističkih teorija mikrostrukture i uloga jedinica. S druge strane, kultura kao iskaz intersubjektivnog i opšteg, kolektivnog i deljenog znanja neke zajednice oblikuje delovanje aktera. Zatim razlikuje konstitutivne od kauzalnih učinaka strukture na ponašanje, identitete i interese. Ovako shvaćen koncept strukture i „međunarodne“ kulture moguće je primeniti na međunarodne odnose i propitivati u kojoj meri je ona bitna za ponašanje država u odnosu na striktno materijalne činioce.

U drugom delu knjige, Aleksandar Vent kroz tri poglavlja opisuje međunarodnu politiku kroz teorijski okvir o kojem je raspravljao u prvom delu knjige. Tako u petom poglavlju, „Država i problem korporativnog delovanja“, autor opisuje koncepte države i koncept interesa kao značajne za razumevanje međunarodne politike. Za njega države nisu unitarni akteri kao za prethodnike već konstituisane strukture koje se konstituišu usled uticaja određenih činilaca. Tako su države društveno konstruisane te, polazeći od toga, možemo da pristupimo objašnjenju celine državnog delovanja na jedan nov način. Polazeći od premise da su „i države ljudi“, Vent nam nudi konceptualizaciju četiri vrste identiteta – lični ili korporativni, tipski, identitet uloge i kolektivni identitet. Ističe da svako, pa i država, nema samo jedan identitet već da svako istovremeno živi više identiteta čiji su intenziteti veći ili

manji zavisno od situacije u kojoj se nalazimo. Na kraju poglavlja, autor se bavi konceptom nacionalnog interesa i njegovim značenjem za novo razumevanje međunarodne politike.

Šesto poglavlje, „Tri kulture anarhije“, govori o sistemu država u međunarodnoj politici, gde se društvena konstrukcija vidi možda i bolje nego u domaćoj politici. Osnovni pojam o kome se govori je *anarhija*, kao okvir u kome države žive međunarodnu politiku. Vent smatra da struktura i sklonost takvog anarhičnog sistema zavisi od toga koja od uloga dominira sistemom i koju su ulogu države prinuđene da internalizuju da bi opstale u sistemu. Te uloge su *neprijatelj*, *rival* i *prijatelj*. One dominiraju anarhičnim sistemima koje naziva hobsovski, lokovski i kantovski. Države da bi opstale u svakom od tih sistema moraju da internalizuju ulogu koja dominira, a sam sistem nije statičan već dinamičan i može da menja svoju dominantnu ulogu i svoju kulturu. Hobsovskim sistemom dominira uloga neprijatelja gde svaka država strahuje od druge za svoj opstanak ili želi da uništi svog neprijatelja. Lokovskim sistemom dominira uloga rivalstva i države se takmiče po određenim pravilima koje sve države sistema priznaju jedna drugoj ne težeći da se unište. Kantovskom kulturom anarhije dominira uloga prijateljstva i taj sistem se zasniva na dva prosta pravila koja sistem čini mogućim: to su pravilo nenasilja i pravilo uzajamne pomoći. Aleksandar Vent smatra da se svaka od pomenutih kultura može internalizovati u tri stupnja. Zato sistem i njegova struk-

tura nužno zavise od stupnja internalizacije zajedničke kulture. Ključni koncept koji autor obrazlaže jeste deljeno znanje koje svi akteri sistema moraju da poseduju. Iako smatra da je moguće napredovati iz kulture u kulturu, on ne tvrdi da je to progresivna evolucija od neprijatelja preko rivala do prijatelja, mada veoma skeptično pristupa mogućnosti da se jednom internalizovane norme zajedničke kulture izgube i vrate u prethodnu kulturu anarhije.

U poslednjem poglavlju, „Proces i strukturalna promena“, bavi se procesom. I to procesom održavanja a ponekad i preobražaja državnih delatnika i systemske kulture u spoljopolitičkim praksama. Vent smatra da proces prethodi strukturi i delovanju jer su i sami posledica prethodne prakse, tj. nekog procesa. Govori o dve logike stvaranja identiteta – takmičenju i socijalizaciji – prirodnoj i kulturnoj selekciji. Poseban naglasak se stavlja na društveno učenje kao mehanizam kulturne selekcije i njegov značaj za internalizaciju ideja deljenog znanja. Rasprava u ovom poglavlju završava se razmatranjem četiri master varijable koje utiču na prelazak iz jedne u drugu kulturu anarhije. To su međuzavisnost, zajednička sudbina, homogenost i samouzdržavanje. I ovo poglavlje, kao i sva prethodna, završava se jednim opsežnim zaključnim razmatranjem, a potom isto tako i jednim opštim zaključkom koji, jednako kao i svako poglavlje pre njega, daje značajan doprinos razumevanju društvene teorije iz pera Aleksandra Venta.

Knjiga *Društvena teorija međunarodne politike* predstavlja krunski